

Երբոր Պատկանեանի այս երգը, իբրև պատմական հին քերթուած մը իր ազգաւէր ներշնչումներովը, արծարծուած մնալու է մեր գրականութեան մէջ։ Պէրանժէն կը սիրուի, վասն զի կրակոտ ազգասէր մըն է։ Մեր Երբորին ալ այդ խանդավառութեամբ անմահ կը մնայ։ Իր այս երգը հրատարակուած է շատ տարիներ առաջ¹, այն թուականին՝ երբ ինքը առանձին հատորներով Զփուռիայի մէջ բանաստեղծական զգեսի կը հրատարակէր։

Հ. Ս. ԵՐԵՄ.

1. Տես. «Արև. Մամուլ» 1878. հոյսեմբեր. էջ 268-272, Զփուռի. Տպ. Մ. Մամուրեան։

ՄԻԼՏՈՆԻ

ԴՐԱԽՏ ԿՈՐՈՒՍԵԱԼ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԻ

Մարդուն հախկին ըմբոստութիւն, ու պրտուղն Այն արգիլուած ծառին՝ որուն մահաբեր ճաշակը մահ մըտցուց աշխարհ, ու բոլոր Մեր աղէտներն՝ Ազին դրախտին կորուստով, Մինչեւ որ մարդ մը մեծագոյն կանգնեց մեզ ու վաստակցուց երանաւտ զբոգարանն, Երգէ՛, Մուսա՛ երկնաւոր. դուն Գորբերի եւ Սինայի գագաթներուն վրայ գանխուլ՝ Շընչեցիր այն հովուին՝ որ նախ առաջին Ուսոյց ընտրեալ տոհմին թէ ինչպէս ելան երկինք ու երկիր իսկզբանէ թոհրէնէն։ Կամ Սիոն լեռն ու Սելովայ թէ վրտակն Որ կը քերէր ուղիներանձմ՝ Աստուծոյ Դաբիրային քովէն՝ քեզի աւելի չէշտ կը թըլին, անկից ըզբեզ կը կանչեմ ես օգնութեան իմ այս յանդուգըն երգիս։ Զի կը ձըկտի ան խորխտ թիւով սլանալու վեր Առնեան լեռնէն, մինչդեռ հետամուտ է իրերուն, որոնք բնաւ երբեք դու Ձեն փորձուած ոտանաւոր կամ արձակ։ Եւ մանանդ դու, ո՞վ Հօգի, որ մաճն Տաճարնիք աւելի վեր կը դասես Ուղիղ եւ սուրբ սիրտս, ինչի դուն սորվեցուր, Զի դուն գիտես, իսկզբանէ հոն էիր,

Եւ քու հըզօր համապարփակ թեւերովդ Անծարածոր անդունդին վրայ թուխ նըստար Աշունակերպ, ւարգաստոր գործեցիր։ Լուսաւորէ՛ ինչ որ խաւար է իմ մէջս, ինչ որ ըստոր է բարձրացուր, զօրացուր. Որպէս զի այս մեծ խորհուրդին բարձունքէն՝ կարողանամ ես հաստատել Տեսութիւնն Աստուածայնեամ եւ մըշտաբուն, եւ էին ձանապարհներն հանդէպ մարդուն՝ չըթմեղել։

Ըսէ՛ արդ նախ, զի ափէզ բան չեն ծածկեր Ո՛չ երկինք, ոչ ալ դժոխքի ծոցը խոր։ Ըսէ՛ թէ ի՞նչ բան զըրգեց մեր նախածնողքն, Որ երջանիկ այն վիճակին ու երկնածոր Պարգեւներուն մէջ հեռացան Արարչէն, Ընդոտնելով՝ պատուիրանի մ'համար լոկ՝ Իր կամքն, երբ տէր էին բոլոր աշխարհի։ Ո՞վ հրապուրեց զիրենք այդ խօլ խեղութեան։

Անդերդային վիշպան. որու շարութիւնն՝ ինձով բոցնկած ու նախանձով՝ մարդկութեան Մայրը խաբեց. իր խորխտութիւնն երկընթեւ վար էր զորքը զինքն, իր բոլոր ապրտամբ Հրեշտակներուն զընդով, որոնց օգնութեամբ՝ Փառքով զըլել տեսչալով իր ընկերներն՝ Յուսաց ինքզինքն հաւասարել Բարձրելոյն Եթէ Ան դժմ կենար, եւ այս փառամով Մտածմամբ՝ էին միահեծան գահուն դժմ Բռնկցուց վառեց երկինքը մարտ մ'ամպարիշտ Եւ պատերազմ մ'յոխորտ՝ սնուի, զուր յուսով։

Ձայն գորութիւնն ամենակալ զըլխովայր Գլորիոյ հրաբորբ՝ էթերային երկրներէն՝ Անկմամբ մ'անաբզ ու բոցակէզ. ինկաւ ան կորըստեան վիհն անյատակ՝ հոն մընալու Աշամանդեայ չըթմաներու եւ պատժող կրակներու մէջ. որովհետեւ ժպրհեցաւ Ի զէն զըրգուել Ամենագօրն։ Ի՞նչ անգամն Այն միշոցին՝ որ կը չափէ մահացուցան (որն ու զիչերն՝ ինքն եւ ամբոխն իր զագիր փրոտած էին հոն աւերակոր ու նրկուն, Թաւաղելով՝ անմահութեան ի հեճակս՝ Հրավառ վըլինն մէջ. սակայն զինք կը պահէր իր դատակիւքն աւելի մեծ բարկութեան. Զի կը խուէ զինք կըրկնակի խորհուրդներ, Զորքիցուցած երանութեան, ու ներկայ Անվերջ՝ անկէտ աղէտներուն։ Իր չորս դին կը պըրտեցնէ մահաաբտու աշուրներն, Ուր նըկարուած է ցաւ մ'անեզր ու անհուն եւ սըրտապախ լըթում մը՝ խառն անսասան Ատելութեամբ ու սալացած վիտութեամբ։

Մէջն ակնարկով՝ որքան հեռու կը սրանայ Հընչտակի աչքն՝ ան կը տեսնէ ցաւագին վայրը խաթար ու ամայի. բոլորչի Բանտ մ'ահաւոր՝ զերգ մեծ հընոց մ'հըրապաւ. Այն բոցէն ոչ մէկ լոյս, այլ մութ ու խաւար Տեսանելի՝ որ կը հանէ երեւան Լոկ չուսուութեան տեսարաններ, գաւառնի՛ր Անտեղուն ու աղշամուղշ վըշտագին, Ուր չըկայ ոչ խաղաղութիւն, ոչ հանգիստ. Զի մընեղ յոյսն՝ որ կը հասնի ամենուն, Այլ կը կըրպին անդուլ՝ անվերջ տանջանքներ, Եւ հրահոսան մ'յոքրահեղեղ՝ սնուել առած Անծախական ու մըշտավառ ծրծուբով։

Արդարութիւնն յաւերժական պատրաստեց Այս տեղն այն խնդրանքներուն, իրենց բանտն Այս արտագրին այս խաւարին մէջ կարգեց եւ դրաւ անոնց բաժինն՝ ինչն ուերկնային Լոյսէն ալիքան հեռու՝ որքան երեք հեղ կեդրոնն հեռու է ծայրագոյն բեւեռէն։ Բարէ, որքան օտար է այս օթեանն Անկէ՝ որմէ վար թափեցան զանազէժ։

Կը տեսնէ հոն իր կործանական ընկերներն Անդրադատող՝ մըրբկոտ կրակին յորձանուտ երոհակներուն մէջ. անոնցմէ մէկն իր քով էր թաւալէր, իշխանութեամբ լոնիրով երկրորդ իրեն. Պաղեստինի մէջ շատ ուշ Բէնեդեբուդ կոչուած. որու՝ մեծ ոտիւն՝ Որ ետքն երկինքը Աստանայ՝ կործանեալ՝ Անեղ լուսիւնը խղճելով՝ ըսողաւ։ Այս խոխտ խօսքերն ուղղել. «Իրաւ ան են դուն, Բայց, ո՛հ, որքան չի՛նչափառ, եւ որքան Տարբեր անկէ, որ պընըւած գերապանծ Պաշտամուծեանմբ, Կը զըլէր դուն լուսոյ Երանաւէտ արքայութեան մէջ երբեմն Եւրոպերը բիրտ են լուսազգեստ։ Ան են գուն, Զոր փոխադարձ կրնազած գալիները, նոյն միտքն Ու նոյն խորհուրդն, յոյսն ու վրտանքն հաւասար՝ փառապարգեւ այն ձեռնարկին մէջ երբեմն՝ Ինձ զօղեցին, եւ միեւնոյն աղէտքն արդ կը միացնէ մեզ միեւնոյն կործանմամբ. կը տեսնես ինչ քարձուկք ինչ վիճ ինկած. Այլապէս հըզօր գործերն գիւրքն իր շանթերն։ Այլ միշտն այն տեսն երբէն էր ծառթ Ձօրութիւնն այն զարհուրելի գէնքերուն։ Բայց ի հեծուկս այս աւելուն, ի հեծուկս Այն աւելուն՝ զոր հզօր յաղթողը կըրնայ իր մոլուցքին մէջ դեռ թափել մեր գրկսուն, Զեմ զըզլար, Զեմ փոխեր (փոխուի թէպէտն փայլս արտաքին) պինդ միտքս ու ծանրըր ցաւս»

Որ ծնունդ առաւ արժանիքիս զըրկանքէն, եւ զիս հանցեց Գերագորինն խոյնոյն, Քաշեղով հետքս դէպ ի կորին ամենի Ըսպառազէն ոգիներու բիրտ գուռներն, Որ սիրտ ըրին իր տէրութիւնն անապել. եւ ընտրելով զիս քան թէ զինքն՝ հանեցին Անոր անեղ ուժին դէմ ոյժ մ՝ հակարաւ, եւ երկրները դաշտերուն մէջ բարձրաբերձ՝ Զննցեցին իր զանք խաղովով մ՝ երկակիշուռ ինչ փոյթ, թէ մարտը կորաւ, չէ՛ կորսուած Ամէն ինչ, կամբք անըւած, ճիգը վիճի, Ատելութիւնն անմահ, կորովն անվախեղ եւ յաւիտեան աննըւզով՝ ինչ են ուրիշ թէ ոչ նըշան անվախի յաղթութեան. իր բարկութիւնն ու զօրութիւնը երբեք Այդ իմ պարծանքս ինչ պիտի չըլլորթեն։ Ծոխի աղաչող ծոնկով շնորհ խընդրելու, Աստուածացնել իր զօրութիւնն՝ որ դեռ նոր ի տէրութեան վըրայ խիթաց՝ սարափէն Այս բազուկին, պիտի ըլլար անարգանք, Ամթիթ, այպանք՝ մեր անկումէն իսկ վատթար։ Եւ զի հնար չէ՝ հակառադրին հրամանով։ Որ զօրութիւնն աստուածներուն, ուերկնային Գոյացութիւնն անհետանայ, եւ զի փորձն

Այս մեծ դէպքին պարզեց թէ չենք գէնքի մէջ վատթարագոյն, իսկ քաշակիրթ՝ նախատես Ըզուռութեան մէջ, կըրնանք պինդ որոշմամբ՝ Յաշողութեան աւելի մեծ յոյսերով՝ Մընեղ ուժով թէ նենդող մարտ մ'անալիսնան Անանհայտելի՝ մեր ոտիւնն դէմ անեղ, Որ յարկանակ կը կանգնէ արդ, եւ ուրախ Զըւարթ իր ձեռքն ունի զոռող երկընքին Միանհեծան իշխանութիւնն ու գահաւորն ։

Ապըստամբող հրեշտակն այսպէս կը խօսէր Մեծ պարծանքով, թաղծոտ թէեւ ու կեդուած Անտիսութեամբ մը խոր. որուն իսկ են իսկ իր սէշ զովողն այսպէս տըրաւ պատասխան. «Ո՛վ իշխան, պետ բիրտ գահակալ զօրութեանց, Որ քու ձեռքդ տակ դէպ ի կորն վարեցիր Սերորները ճակատեալ, անվեհեր՝ Անահադողորը մըրքանքնիրով՝ վըտանգով Պաշտեցիր յաւէժ Ալքայն երկնքի, եւ փորձեցիր Ամենակալ զօրութիւնն Արդեօք բախտի՛ է տուրք, դէպքի՛, կորովի՛, Լաւ կը տեսնեմ ու կ'անիծեմ ծանտ արկածն, Որ հաւուր հարուածով, դառնը բեկմամբ կըրսեցընեն տըւաւ երկինքը մեզի, եւ այսպէս այս հըզօր բանակը բոլոր Խորասուզեց անըւածի մէջ անեղ, Որչափ կըրնան ոչնչանալ աստուածներն եւ երկնային գոյացութիւնը. քանզի միտքն՝ Ոգին կը ծաւն անպարտելի, կը դառնայ կորովով ինչպէս, թէեւ չիշած է մեր փառքն, Ու մեր վիճակն երանական ընկըլմամ Անդրադատող՝ չըւառութեանց մէջ անհուն։ Իսկ ինչ եթէ ան՝ մեր Յաղթողը (զոր արդ Ամենագոր կը դաւանիմ ալամայ, Զի այդպիսի կարողութիւն մը միայն կըրնար ընկճել ոյժ մը նըման մեքիսին), Թոյուց մաբող մեր զօրութիւնն ու կորովն, Որ պընդապէս տոկանք, կըրենք տանջանքնիս, Երեքեցնենք իր վրէժխըղիր բարկութիւնն, եւ կամ իբրեւ պատհարգով գերինիր՝ Անիկ խտտ կըրպով իրեն ծառայենք, եւ իր գործն ինչ որ ալ ըլլայ՝ աշխատենք Կըրծողին սիրուն հոս կրակին մէջ, կամ տանինք իր պարգաւմները դէպ անդունդն աղլամուղլ։ Մեր գիտնալն ինչ օգուտ մեզի այն ատեն թէ նուազած չէ՛ զօրութիւննիս, կամ յաւէժ զի տեւէ մեր գոյացութիւնն, եթէ մենք Պիտի մընանք յաւերժական պատժի տակ»։

Մեծ թընամին յարեց թըրչուն այս խօսքերն. «Նեղոյն եղկելն է միշտ, ինկած քերթէ, Թէ՛ գործելու եւ թէ կըրելու մէջ, բայց դուն վըստահ եղիր. պիտի չգործենք մենք երբեք Այ մէկ բարի բան. այլ չարիք ընել միշտ՝ Այ պիտի՛ ըլլայ մեր հնչալութիւնը միակ, Իբր հակառակ իր վեհ կամքին՝ որուն մենք կը դիմադրենք։ Իսկ եթէ իր տեսութիւնն շնարի հանել մեր չարիքն բարիքներ, Պէտք է շնանք մենք թիւրեւ այս նըպատակն, եւ բարիքին մէջ իսկ չարիք հընարել. Որուն մէջ մենք ըստէպ պիտի յաշողինք, Նոյն իսկ օգնէ գինքը խոցենք խորապէս, Զեմ սըխալի բեթ, եւ իր խորհուրդներն

Անխուռ ու խոր՝ շըրջել իրենց վախճանէն:

«Բայց տես, Յաղթողը զայրագին կանչեց եւս Պայտօնեաներն իր հալածման ու վրէժի՝
 'Իշկա երկընթի դռներն»... անցած մըրթին մէջ
 վարկս թափած ծըրմըմովաւ կուռ կարկուտն
 Հանդարտեցուց մարեց հրեղէն կոհակներն,
 Որ երկընթին մեր դարավժժ զորքելուն՝
 'Ընդունեցին մեզ, եւ որոտն՝ առած թեւ
 փայլատակներ հրաշէկ, մուռցը ամենի՝
 Գուցը սպառեց նետերն, եւ արդ կը լըռէ
 իր մոռուններէն անեղք՝ անհրժժ վրէժին մէջ:
 Զըփախցընենց պատեհ առիթը՝ զոր մեջ
 կը կարկառէ մեր թըրշմավակն քամահանքն
 Եւ կամ մուռցքն իր յազեցած: Կը տեսնեն
 Հեռուն այն դաշտը չոր՝ խապան ու վայրի
 Եւ օթարան աւերանքի, ուր չըկայ
 'Լոյս՝ բայց նըշոյլ մը լոկ ժողման, սոսկալի,
 Որ կը փրթի սեւ՝ կապուտակ բոցերէն:
 Այս հրակուտակ կոհակներուն ծըփանքէն
 Ինքզինքնիս հոն հեռուն նետեց, հանգիսեք հոն,
 Եթէ երբեք հանգիստը հոն ունի տեղ:
 Աւ մեր գունդերը ցաւագին ժողկելով՝
 Խորհրդակցիքեք թէ ինչպէս մենք սակէ վերջ
 Պիտի կըրնանք զըզուել խընել մեր սոսին:
 Աւ մեր կորուստը զարմանել, եւ ինչպէս
 Յաղթել այս մեր տրւայտանքին դառնողէտ.
 Ինչ օգնութիւն կըրնանք շահի մէջ յոյսէն,
 Թէ ոչ՝ ինչ է անյուսութեան որդունս»:

Այսպէս կ'ըսէր ժողի 'նկերոշը Սատան,
 Կոհակներէն գլուխն հանած դուստ, եւ աշուին՝
 Կայծակնայտայտ. իսկ 'միտ մտերքը մարմնոյն՝
 'Մովակին վրայ պառկած, փրգուած լայն ուրբ-
 կայն՝

Կը ծըփային շատ լըծվար տեղ: Նըման էր
 Իր անձոռնի վիթխարութեամբը անոր՝
 Զոր անհեթեթ կոյտին համար հասակին՝
 Առասպելները Տիտանեան կը կոչեն
 Կամ երկրածին, որ կըտուեցաւ Ըւսիի դէմ,
 Բրիարէոս եւ կամ Տիւփոն, որ ուներ
 Իր անձան յիշ Տարստին մէջ. կամ նըման
 'Լուիաթոն կ'ըսէ ծովական նըհանգին,
 Քան զոր Աստուած մեծ արարած չըստեղծեց
 Բուրբ անոնց մէջ որ ի լող կը կտրեն
 'Լայն հոսանքներն Ովկիանու. կը նընշէ
 Ան 'հորուեգեան փըրփուրներուն վրայ երբեմն,
 Եւ ղեկավարը խաւարչուտ գիշերէն
 'Մուրապան նաւակին՝ զայն կարծելով
 Կըզգեակ մ' յաճախ՝ ինչպէս կ'ըսեն նաւաստիք,
 Թեպետ մորթին վրայ խաբիսիք զարկած՝
 Կը պաշտպանուի քովիկն հովին, ցայլած մինչ
 Կը պատէ ծովն, եւ 'հուլացնէ սիրուն այգն:
 Իր վիթխարի երկայնութեամբ մեծ սոսին
 Հրակէզ լըճին վըրայ փըռուէ չոր այսպէս
 Շըղթիյայակապ, եւ պիտ' անկէ յախտեան
 Զըլլէր կամ գլուխը վերցընէր, եթէ կամեն
 Ու վեհ հրամանն ամէն երկին տնօրէնին՝
 Իր խաւարին խորհարդներուն մէջ ազատ
 Զըթողուին գինքը. որպէս զի բարդուած
 Իր ղեկըրով գլուտակիքներ կուտէ վրան,
 Երբ ուրշին շըրգի նըթել չարքներն,
 Եւ կարենայ կատարած սըրտով մը տեսնել

Թէ իր ամէն չարութիւններն օգնեցին
 Փայլեցնելու լոկ շնորհ, ամբաւ բարութիւն
 Եւ զըթութիւն իր հրապուրած մարդուն վրայ.
 Իսկ թափեցին իր գլուխն ամօթ երեքին
 Ու բարթութիւն եւ վրէժխըղդի պատուհաս:
 Իսկոյն լըճէն դուրս կը ցըցէ հասակն յաղթ
 Վանելով զոյգ ձեռուներով բոցերն ետ,
 Ար կը քաշեն իրենց սրածայր սըլաքներն՝
 Այլք ալիք թաւալելով, ու մէշտեղ
 Ահէ հովիտ մը կը թողուն: Այն ատեն
 Սաւառանթեւ թախը կ'ուղղէ դէպ ի վեր՝
 Հնշելով օդը մատախուտ, որ կը զգայ
 Բեռ մ'անտովոր, մինչեւ կ'երթայ ու կ'իյնայ
 Զոր գետին վրայ, եթէ գետին էր անի
 Որ կը վառէր միշտ անյուշ՝ թանձրը հրորով,
 Ինչպէս որ լիճը լոյծ հրորով կը վառէր:
 Եւ ինչ երաճ որ կ'առնեն երբ բուռը հորձքն
 'Ըստերկրկնայ մըրթկին չուպած Պելուրէն
 Բլուր մը՝ կ'առնէ կը տանի զայն, կամ հերձ կողն
 Որտազգը Մոնգբերէլ, որու 'նըքքն՝
 Ինքնիվ օդը մատախուտ, որ կը զգայ
 Կ'ըլլայ լուցկի ներքին կրակին, եւ թափով
 Հնոք բովքերուն եւ օգնութեամբ հովերուն
 Կը ժայթքի վեր, թողով յատակը իր նանձտ,
 Թանձր ծովով ու ժանտ հոսով թաթաւուչ.
 Այս էր հանգիստը՝ զոր զըտան նըզովել
 Իր ոտքերուն զարնապարներն յետեին
 Կ'երթայ երկրորդ գովողն. երկուքն ալ պարծուի
 Ստիգեան ուղին պըրծենուն՝ իբր սատուածներ,
 Իրենց յատուկ վերըստացած գորութեամբ,
 Եւ ոչ վերին իշխանութեան ներքին:

«Այս է գաւառն, այս է գետինն, այս կլիման,
 Ըստ կորսուած հրեշտակապետն, այս է վայրն,
 Որ կը տըրուի մեզ երկընթին փորանակ.
 Եւ այս տըրուր մութն երկնային լոյսին տեղ:
 Այգպէս ըլլալ թող. զի անի՝ որ հիմա
 Տէր է՝ կըրնայ տըրորինել, հրամայել
 Դորդը. լաւ է շատ հեռու՝ 'լլալ իրմէ,
 Զոր բըռնութիւնն՝ իրաւունքով հաւասար
 'Ընկերներէն գերիվերայ կը գործէ:
 Մըտքը բարով, դաշտավայրեր երշանիկ,
 Ուր խընդուութիւն յաւէժօրէն կը բնակի:
 Ուշոյն ձեգի՝ արհաւիրքներ, ողջոյն քեզ՝
 Անընդապի յաշարն, եւ դու, խորայնց
 'Իրժոխք, քու նոր տեղդ ընդունէ. ան քեզի
 Կը բերէ միտք մը՝ զոր պիտի չըխախտեն
 Ոչ ժամանակի՝ ոչ տեղ. միտքն 'նքն է իր տեղն,
 Եւ կըրնայ ինք իր մէջ դըժոխքն երկընթի՝
 Փոխել, երկընթը դըժոխքի. ինչ փոթի ուր,
 Եթէ ես նոյն եմ դեռ եւ ինչ որ յաւէտ
 Պիտ' ըլլայի. ամէն ինչ, փոքրը սակայն
 Անկէ՝ զոր շանթը մեծցուց. գէթ պիտ' ըլլանք
 Ազատ զայն հոս. Ամենակալը այս տեղն
 Իր նախանձէն չէ որ ինքն. մեզ տակէ
 Պիտի չուզէ վանել. մենք հոս ապահով
 Պիտի կըրնանք թաղաւորել. եւ ըստ իս՝
 Յանկալի բան մըն է իշխելն՝ ըլլալ իսկ
 'Իրժոխքին մէջ. լաւ է դըժոխքը տիրել
 Քան թէ երկընթը ծառայի ստըրկաբար:

«Բայց ինչո՞ւ մեր հաւատարիմ՝ դաշնակից
 Մըտերիմներն ու մեր զլորման կըրքողներն

Այնուչ լըճին մէջ թողուեց այսպէս չլըմոր մասնախապար, ու չըկանչե՛ր որ փութան Եւ մասնակից ըլլան տըխուր այս կայքին. լմեք կամ իըմբելով գունգ գունգ գումարտ՝ ինչ՞նչ վրէժէք փորձ մըն ալ թէ ինչ բան արդեօց կըրտայինք դեռ եւիս երկինքը յաշիւ, կամ դըժոխքին մէջ կորսընցնել աւելի »:

Սատանան այսպէս խօսեցաւ. պատասխան Տըւան անոր Բէեղգերով. «Ո՛վ, որո՞ւ պէտ, Լուսապայծառ այս զօրքերուն, գոնք ինք Ամենակալը լոկ կարող էր յաղթել, ի՞թէ անոնք անգամ մը ձայնըդ լըսեն, — իրենց յոյսի առհաւատչեայն ազգեւոր՝ Ահափեւքի եւ վտանգներու մէջ, յամախ Լըսուած արդէն տապաւնաներու մէջ դըժնէ, եւ մարտի տաք խառնուրդներու գոռայուն՝ Անեղկեան նըշանն ամէն յարձակմանց, — Անոնք բոլոր պիտ' առնեն սիրտ եւ ոգի, Թէ՛ն հիմա հրեղէն լըճին վրայ փրկուած կը հառայէն՝ ինչպէս եւ մենք քիչ առաջ՝ Դարձած ապուշ եւ անբզգայ. զարմանք չէ, ինչ մահառիթ բարձրութենէ գլորեցան »:

Իր խօսքի հազիւ թէ լըմորեց Բեղգերով՝ Մենձ թըշնամին կը յառաջէր դէպ ի ափ, Ուր զարկած ծանրակըշիւ իր ապարն Եթերային ջըրգեղմամբ՝ հաստ, կըլլոր, յաղթ. Ուտերն ի վար կը կախուէր լայն պարունակն Հանգունատիպ լուսնի, որու սկաւաւակն Հեռադիտակ ապակիի մը մէջէն՝ Երկոյդեան դէմ կը զընէ Տոկացի Աստեղադէտը փետուրի բարձունքէն եւ կամ Հովտէն Առնոսական՝ զըտնելու խաչաբաբըղտ զուտուի մէջ նոր երկիրներ, Գետեր, լեռներ, Տէգն՝ — որուն քով բարձր չոճն՝ Որ Դորոտեգեան սարերուն վրայ կը կըտրեն Մենձ ծովակալ նաւու մը կայմ ըլլաւու՝ Եղէզ մըն է, — ձեռքն առած՝ իր դեղեկոտ Քայլերուն ցուպ կ'ընէր հըրուտ գայտին վրայ. Որքան տարբեր այն քայլերէն՝ որոնցմով Ան կը կոխէր երկին կապոյտն. հրակամար եւ բոցանուտ կլիման ալ զայն կը տռչէր Եր կ'ըլքերով. Բայց եւ այնպէս կը տուկա Մինչեւ ափունքը կը հասնի բոց ծովուն, Ու կանգ կ'առնէ, եւ կը կանչէ իր զուգերն, Հընչեպայային կերպարանքներ թառամած, Տապաստ ինչպէս աշնանային տերեւներ՝ Որ կը դիզուին Հովանաւոր — Հովիտին վըտաններուն վրայ, ուր ստուերները Ետրուր կը յօրինեն բարձրակամար հովանք:

Կամ զերզ ծըփին մամուկներ՝ երբ Որիտն Բարկ հովերով ըսպառագէն՝ կը ծեծէ կարմիր ծովուն ափերն, որու կոհակներն Ըզգետեցին դիաթաւա Բուսիրին. Ու Միմփական հեծելագորն, երբ նենգժոռ Ատուրթեամբ կը վանէին Գոսեմի Նըժգն հլորերն, որ անվրտանգ ափունքէն Տեսան անոնց դիպկներուն ծրփփուտին եւ անխեղք խորտակուած կառքերուն. Վայրաժպտեղ, կործտական, կորակոր լըճին երեսն այսպէս փրկուած կը ծածկեն, իրենց մախիթ փոփոխումէն սահմըկած:

Այնպիսի՝ մենձ ձայնով գոռաց Սատանայ, Որ թընդացուց դժօրիքի բուր խոր խոռոչն. «Ո՛վ իշխաններ, պետեր, մարտիկ զինուորներ, Ո՛վ ծաղիկներ երկընթի, ձեր երբեմն եւ կորսուած արդ, այդպիսի թըմրութիւն կ'ըրրայ միթէ պատել յաւեժ հոգիներն. Եւ դուք մարտի խոշնչեցնիւրէն վերջ այս տեղն Լնարեիք ձեր յոգանձ ուժին ի հանգիստ. Անորան անմեղ կը զըտնէք դուք քունը հոս ինչպէս երկին հովիտներուն մէջ երբեմն. Եւ կամ թէ այս անարգ դիրքով՝ երդուընցա՛ր երկըրպագել Յաղթականին, որ հիմա կը նըմարէ քերոքէներ, սորոքներ՝:

Լըճին վըրայ թաւալագոր՝ շարդուփշուր Դորոշներով ու զէնքերով, մինչեւ հուսկ չըլածիչներն իր ժիր երկին դըռներն Պատեհ առիթը տեսնելով՝ իշնեն վար Ու կոխուտն մեզ փրլածներս, կամ շանթի վերտեղերով մեզ զամեն յատակն այս վըհին: Արթընքէք, օ՛ն, կամ միշտ ինկած մընացէք »:

Ըսաւ, անոնք ամօթահար լըսեցին Ու թեւերուն վըրայ կեցան. — ինչպէս երբ Ցաղպապաներն յանկաւարակի բըռնըրին Գունի մէջ այն մարդէն՝ որմէ կը գողան, Կ'ելլեն իսկոյն, ու տակաւին չըսփափած՝ կը գանդայէն երեքական. — եւ գիտակ թէ՛ն իրենց աղիտաւոր չուառութեան եւ քըսմիւնի տանջանքներուն իրազգած, Սակայն անոնք կը հնազանդին փութկապէս Զօրավարին ձայնին՝ անթիւ անհամար:

Ինչպէս երբ ցուպն հըզօր որդւոյն Ամրամայ՝ Եգիպտացուց վատախարակ օրուան մէջ՝ Գեւատին շուրջը ճօճալով հանեց դուրս Մարախի ամպ մը թըխտիպ՝ հարուի Հովէն մաղուած, որ կախիպառ ամպարիշտ փարաւունի տէրութեան վրայ գերզ գլներ, Եւ թաթաւեց Նիւեան երկիրը մութով. Այնքան անթիւ չար հրեշտակներ երեւցան Նրծիտային զըմբէթին տակ թեւապար Ստորին, վերին ու չըրջապառ կարակն մէջ, Մինչեւ իրենց մեծ արքային նըշանով՝ Զոր տուաւ տէգուի իր ուղղաբերձ ու ճօճուն Անոնց ընթացքն ուղղելու՝ չեւա կըշտակի Տրամ ծըծումբին վրան թափեցան իշնն վար Ու ծածկեցին դաշուր բոլոր. ամբոխ մեծ՝ Որու դիմանէ Հիւսիսն երբեք մարդահոյլ Զըհոնեց դուրս իր սառ ծոցէն՝ անցնելու Դանուրն, Հոնոնսն, երբ որդիներն իր խոժ՝ Դեպ ի հարաւ հրոսեցին գերզ Զըհոնեց, լըուծ եւ Հերակով արձաններէն անցնելով Տարածուեցան դէպ ի Լիբեան աւազներն:

Իսկ եւ իսկ մէն մի զընթի, մէն մի վաշտու Զօրագլուխներն ու պետերն հոն դիմեցին, Ուր որ կեցեր էր իրենց մեծ հրամանարն. Աստուածանման՝ գերմարդկային պատկերներ՝ կերպարանքեր, արքայազարմ. պետութիւնք ին՝ զօրութիւնք, որոնք երբեմնք երկինքն Աթոռակալ էին, թէպէտ յիշատակն իրենց անուան չի պահուր այժմ՝ ծրկնային Դիւանին մէջ, Զընշուած եղծուած հետաւորեանն Համար իրենցն՝ Առած չէին տակաւին:

հոր անունները Եւայի որդւոց մէջ.
Իսկ երբ Աստուած՝ որպէս զի մարդը փորձէ՝
թողելու թիւն տրւաւ անոնց որ յաժին
Երկրի վերայ, խաբէութեամբ ու նենգով
կենդանոյն մասը մարդկութեան թիրեցին
Թողլըքելու իրենց Աստուածն, եւ յաճախ
Անբերելոյ թ փառքն Արարչին փոխելու
Ասասնեղէն նըմանութեան՝ պաճուճուած
Ոսկեփողփող ու պերճ զըւարթ կըրօնքով,
Եւ պաշտելու դէներն իրբեւ աստուածներ.
Անոնք մարդոց ճանչցըւեցան այն ատեն
իրենց պէտպէս անուններովն ու պէտպէս
Դրօշխաններով՝ կըռապարիշտ դարուն մէջ:

Թրգ. Հ. ԱՐՄԵՆ Ղ. ՂԱԳԻՍԵԱՆ

ՇԵՅՔՍԻՐ

ԱՅԼ ԵՒՍ ԳԱՂՏՆԻՔ ՄԸ ԶԷ

Շէյքսպիրի կեանքը մինչեւ ցայսօր խոր-
հրդաւոր զաղտնիք մը եղած էր: Գիտենք
թէ երբ ծնած է երբ մեռած է, նաեւ ծա-
նօթ է անոր երիտասարդ ամուսնանալը
եւ շուտով ամուսինը թողլով Լոնդրա
փախչիլը, ուր քանի մը տարի ետքը կը
գտնենք զինքը իբր դերասան և յետոյ
հեղինակ: Սակայն անոր ներքին կեանքը
անծանօթ էր բոլորովին: Բանաստեղծի այն
հազուադէպ և ընդարձակ միտքը՝ մարդ-
կութիւնը ակօսած պիտի ըլլայ առանց
երէք թողլու ուրիշ հետքեր իրեն գոր-
ծերէն զատ: Այնքան սիրահարներու ըս-
տեղծիչը՝ չի ճանչցաւ արդեօք կիրքեր.
նա՞ որ ցաւին եւ վշտին իր վճռական
շեշտերը տուաւ՝ չի կրնց արդեօք, չաւ-
նեցաւ բարեկամներ, չզգաց ատելութիւն.
կարելի՞ է արդեօք, նա՞ որ այնքան թա-
տրերգութիւններ ջարագրեց, իր կեանքի
թատրերգութիւնն ալ չունենայ:

Կենսագրութիւնը կը լռեն:

Ինչ որ կըրցան գտնեն Շէյքսպիրի կե-
նացը նկատմամբ, գանձիկայ սիրցնելու բաղ-
ղը չունեցաւ. խեղճուկ զրուագներ, կա-
րօտեալի տարտամ ձգտումներ, հետաքնին

գրոյցներ են՝ փոխանակ եռանդնաւատ ջա-
տագութեանց, իս երբեք գիրքեր չէր գնեք
և չունէր անձնական գրատուն մը և կար-
դացած երկերը ուրիշէն փոխ կ'առնուր:
Ըստ իր պատմագիրներուն Շէյքսպիրը գոր-
ծի տէր անձի մը յաջողակութիւն ունէր.
ստոնք կ'ուզէն հաւատացնել թէ՛ Շէյքսպիր
նիւթական գործերով զբաղելովը հանդերձ
բանաստեղծի գրիչն ալ ձեռքէ չէր թո-
ղուր. ուրիշ տեղ կը ներկայացնեն զինքը
իբր դրամասէր, ազահ, պատրաստ դա-
տաստանի ձգելու իրեն պարտատէրները՝
քանի մը սթեռլինի համար: Գրեթէ, գրեթէ
ստիպուած ենք հաւատալու թէ՛ Շէյքսպիրը՝
համեստ հաշուակալ մը՝ որ իր գլուխ գոր-
ծոցները գրելու ուրիշ նպատակ չունի
եթէ ոչ քչիկ մը դրամ հայթայթել՝ գիւղի
մէջ քաշուած ապրելու համար:

Քննելով ու պրպրտելով՝ Շէյքսպիրի
անձին և հրաշակներնրուն միջեւ ան-
զունդ մը բացուեցաւ: Այս երկու կէտերը
իրարմէ այնքան խորապէս տարբեր և օ-
տար համարուեցան, որ բնականապէս տու-
րակուողներ ալ եղան, թէ՛ արդեօք Շէյ-
քսպիրն էր այդ հրաշալիքներուն հեղինա-
կը. աակից ելաւ այն անհիմն, երեւակա-
յեալ համարալ թէ՛ դերասան Շէյքսպիրը
անուանատուն է լորտ Գրանսիֆ Պէյքընի:

Տարակոյս չկայ որ Շէյքսպիրի ժամա-
նակակիցներէն ոչ ոք կասկածած ըլլայ
անոր հեղինակութեան վրայ, քանի որ
ակն յայտնի կը գրէր: Պէյքընի այդ քանի
մը ոտանաւորները որոնք հասած են մեզի,
կը ցուցնեն որ մեծանուն գրչին է իմաս-
տասիրին որ և է մէկ բանաստեղծութիւնը
կարելի չէր բաղդատել շէյքսպիրական ա-
մենէն խեղճուկ քնարերգականի մը հետ.
և սակայն այդ սխալ կարծիքը ելաւ և
ընդհանրացաւ, վասն զի ատով լրածել
կարելի կը թուէր այդ մթին և անթա-
փանցելի խորհուրդը գոր ըննադատներ ու
կենսագրիչներ չի գիտցան լուսաբանել,
որ է Շէյքսպիրի հոգեւոյն խորհուրդը և իր
ներքին կենաց ողբերգական պատմութիւն-
նը: Եւ այդ կարծիքը ճամբայ բացաւ,
խոստագոյն քննադատութեանց, բոտ որոնց